

DEATH IN POPULAR BELIEF AND CHRISTIAN THOUGHT

Gabriela Olaru

Romanian Language and Literature Teacher in Pre-university Education, First Teaching Degree at Mavrodin Secondary School, Teleorman County

Abstract: The absence of the priest gave rise to an oral tradition, born among the people who were unfamiliar with the Church's traditions. Thus, the folk tradition emerged from ignorance and lack of knowledge, but it was later preserved with determination by our ancestors and then by the descendants of our nation.

Keywords: death, folk culture, Christianity, etern life, soul

1. Ce este moartea?!

Conform *Dicționarului Explicativ al Limbii Române*, **moartea** (lat. mors,-tis) reprezintă „1. încetarea vieții, oprirea tuturor funcțiilor vitale, sfârșitul vieții; răposare; deces. 2. Omor, ucidere, crimă, asasinat. 3. Mortalitate provocată de un flagel; molimă; epidemie”.¹

În concepția *filosofică*, **moartea** este „a doua naștere spre viața liberă, prin care spiritul sparge îngusta scoarță în care a zăcut, lăsând-o putreziciunii - precum copilul își leapădă casa în timpul întâiei sale nașteri”.²

La Ernest Haeckel, **moartea** reprezintă o „încetare definitivă a funcțiilor vitale la individul organic, indiferent de categoria din care face parte sau de gradul de individualitate la care s-a înălțat”.³

Conform *doctrinei Bisericii creștine ortodoxe*, privitor la destinul omului, **moartea** (lat. mors,-tis, gr. θάνατος- thantos = moarte, sfârșit) este considerată ca „sfârșitul vieții pământești după care urmează viața viitoare, ca o țintă ultimă oricărui creștin”.⁴

Moartea, spune Sfântul Antonie (Filocalia, vol.I), înseamnă sfârșitul vieții pământești a omului. Prin despărțirea de trup, sufletul se întoarce la Dumnezeu (Ecclesiastul 12,7), de la Care și-a primit existența, spre a fi judecat și a-și primi răsplata sau pedeapsa, pentru faptele săvârșite în viața pământească, iar trupul se întoarce în pământul din care a fost luat (Facere 3,19).

Potrivit doctrinei creștine, **moartea** înseamnă „trecerea într-o existență superioară, în care sufletul credinciosului își găsește liniștea și fericirea eternă, în nemijlocita apropiere de Hristos, în a cărei credință a murit”; mormântul devine un „pat de odihnă”⁵ în care trupul pământesc așteaptă, la adăpostul crucii, învierea spre viața veșnică la a doua venire a lui Hristos.

Moartea nimicește trupul material, iar sufletul fiind imaterial supraviețuiește nefiind supus legilor de descompunere specifice materiei.

¹ Dicționarul Explicativ al Limbii Române, Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan”, Ediția a II-a, Editura Univers Enciclopedic, București, 1996, p.643

² G.Th.Fechner, Op.cit, p.2

³ Ernst Haeckel, Nemurirea sufletului, București, Imprimeria Fundației Culturale „Principele Carol”, str. Latină 10, 1924, p. 11

⁴ Pr. Prof. Dr. Ene Braniște și Prof. Ecaterina Braniște, *Dicționar enciclopedic de cunoștințe religioase*, Editura Diecezană Caransebeș, 2001, p.306.

⁵ Ibidem. p.307.

2. Moartea la vechile popoare (î. Hr.)

În trecut, popoarele primitive priveau moartea ca pe o trecere la o altă viață, acestea crezând, ca și creștinii, în existența și nemurirea sufletului. Toate popoarele vechi, cu excepția geților, aveau noțiunea de „rai” și „iad”, chiar dacă nu aveau această denumire.

Așadar, mergeau în „rai” sufletele oamenilor care în viață au fost conducători, războinici sau preoți, care și-au făcut datoria față de zei și sufletele oamenilor ale căror corpuri au fost înmormântate.

Sufletele celorlalți, fie că umblau fără odihnă - când e vorba de acele suflete ale căror trupuri au rămas neîngropate - , fie că ardeau în flăcări sau erau chinuite în diferite feluri, primeau osânda „iadului”.

Așadar, oamenii primitivi nu puteau primi ideea **morții**; ei o priveau cu teamă și, cu toate că aveau idei despre nemurirea sufletului, totuși căutau „să fugă” din fața morții, căci viața de după moarte nu este deloc de invidiat. Ulise spune că „ar prefera să fie pe pământ servitorul unui biet om, decât regele tuturor morților”.⁶

Singurii care au crezut în nemurirea trupului și a sufletului au fost geții „un neam de oameni... sălbatici cu totul, gata să înfrunte moartea”.⁷ Geții credeau că nu mor, iar acela care dispărea din această lume mergea la daimonul Zalmoxis, credință ce fusese întemeiată de Zalmoxis, pe când era în viață. El le spunea că nici el, nici oamenii săi și nici urmașii oamenilor săi nu vor muri, ci „vor merge într-un loc unde vor trăi pururi și vor avea parte de toate bunătățile”.⁸

Puteau primi moartea cu mai mult curaj - față de celelalte popoare - vechii egipteni, gândindu-se că după ce vor muri, cei rămași în viață vor avea grijă să așeze lângă mort, în mormânt „Cartea Morților”, un ghid pentru a lumina și sprijini în răspunsurile ce trebuia să dea zeului judecător sufletul decedatului. Credința în nemurirea sufletului domină întreaga viață religioasă a egiptenilor. Ei acordau mai multă atenție morților decât celor vii, iar cultul morților era egalat numai de cultul Soarelui. „Cartea Morților” era în religia Egiptului antic un fel de călăuză a sufletelor în lumea de dincolo, concepută ca o lume îndepărtată a morților, în care se ajunge printr-un drum greu, plin de peripeții și primejdii. O imagine a acestei lumi era concretizată prin *Câmpiile lui Iaru* (loc de fericire veșnică). Textele din piramide completează „Cartea Morților”, arătând că în călătoria sa, plină de primejdii, în lumea de dincolo, sufletul trebuie să treacă un râu, cu barca, dând socoteală barcagiului, un fel de „Haron egiptean”.⁹ În eshatologia egipteană apare și ideea că sufletul, ajuns dincolo, se prezintă în fața unui tribunal care-l va judeca după faptele sale. Sufletul are dreptul să se apere și dacă va fi găsit curat, el va intra în rai (numit „Amenti”, „Câmpiile lui Iaru”, „Imperiul lui Osiris”). Pentru cei păcătoși erau pedepse diferite: erau aruncați într-un loc de chinuri cumplite sau readuși pe pământ într-o viață mizerabilă ori se întrupau în animale necurate. „Cartea Morților”, scriere religioasă egipteană, datând din mileniul II-I î.Hr., cuprindea texte și formule magice pe care trebuiau să le rostească sufletele trecute în viața de dincolo pentru a-i îmbuna pe zei la judecată. Multe din aceste texte și formule magice erau extrase din sarcofage și cuprindeau tradiții religioase străvechi de la începutul istoriei Egiptului (mileniul IV î.Hr.).

Chinezii vechi aveau o idee „mai bună” despre moarte, deoarece ei credeau că omul are două suflete: după moarte, unul se înalță la cer ca să-l slujească pe Stăpânul divin, iar celălalt rămâne pe pământ, lângă trup, hrănindu-se cu ceea ce-i aduc rudeniile rămase în viață. Sufletul de pe

⁶ Emilian Vasilescu, *Istoria religiilor*, Editura IBM al BOR, București, 1982, p.270

⁷ Mela Pomponius, *De Chronografia*, II, 2,18, apud Silviu Sanie, *Din istoria culturii și religiei geto-dacice*, Editura Universității „Al. L. Cuza”, Iași, 1995, p.196

⁸ Herodot, *Istoria*, IV,94, apud Ion Ghinoiu, *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1999, p.28.

⁹ Pr. Prof. Dr. Ene Braniște și Prof. Ecaterina Braniște, *Op.cit.*, p.88

pământ putea să se transforme într-un strigoi periculos pentru cei vii, dacă nu i se săvârșeau toate jertfele stabilite prin tradiție. Așadar, dacă ne gândim bine, sufletele chinezilor vechi, după moartea trupului, erau destul de avantajate, fie că vorbim de sufletele care merg la cer, fie de cele care rămân lângă trup, pentru că nu suportau nicio „tortură”, în comparație cu ideea despre moarte și despre existența sufletului după moartea trupului la alte popoare. Deci, noțiunea de „rai” și, mai ales, noțiunea de „iad” nu sunt întâlnite la aceștia.

Spre deosebire de chinezi, la vechii indieni întâlnim termenii de „rai” și „iad” astfel: raiul este viața fericită în una din cele șapte lumi, iar iadul este reprezentat printr-o pedeapsă din infern. Dar raiul și iadul sunt numai locuri pasagere, deoarece sufletele treceau prin mai multe reîncarnări până la deplina purificare și eliberarea de dorința de a renaște.¹⁰

Deci, iată cum primesc și vechii indieni mângâierea că, de vor muri și de vor ajunge în infern, nu vor rămâne acolo definitiv.

La asiro-babilonieni, omul moare cu ideea că raiul și iadul constau în primirea sau nu a belșugului, în funcție de cum și-a împlinit omul, cât a fost în viață, datoriile față de zeu. Mai greu va fi de sufletul, al cărui trup a rămas neîngropat, suflet care nu-și va găsi odihna niciodată, astâmpărându-și foamea cu ce găsește prin gunoaie, provocând astfel suferințe celor vii.¹¹ Acest om neînmormântat se va transforma-n strigoi și va locui sub pământ, chiar dacă poartă haine cu aripi de pasăre, ca toate sufletele.

La romani, sufletele morților puteau comunica de trei ori pe an (24 august, 5 octombrie, 8 noiembrie) cu cei vii, printr-o gaură săpată la marginea cetăților, gaură numită *mudus*, ce era acoperită cu o piatră. Sufletele morților locuiau în morminte sau într-o regiune subterană. Iată o mare mângâiere pentru cel aflat în fața morții - că va putea comunica - , cât și pentru cei rămași în viață.

La grecii antici, nemurirea aparținea doar divinității, iar sufletele morților aleargau prin împărăția zeului morții, Hades și a soției lui, Persefona. Sufletele aveau înfățișare de om palid, pentru că erau lipsite de sânge și nu puteau fi văzute. Împărăția morților se afla sub pământ, unde se ajungea coborând pe o scară, iar acolo era un loc îngrozitor: „cocoșii nu cântă, apele nu curg, iarba nu încolțește, flămândul nu are ce mânca, însetatul nu are ce bea, tinerilor li se iau armele, fetelor podoabele, copiilor mici cămășile”.¹² Există însă și împărăția morților, din grădina lui Fades, unde oamenii se veselesc.¹³

Așadar, este o mare diferență dintre creștini și păgâni, privitor la ideea morții, deoarece creștinii privesc moartea ca o trecere spre viața veșnică, spre fericire, pe când păgânii văd moartea ca o trecere într-un loc de groază, în care rătăcesc fără odihnă, în întuneric umbra morții, ca în tartarul evocat de păgânul filosof Lucian sau neantul Nirvanei budiste sau chiar și în *Șeolul* confuz din vechea religie mozaică.

3. Imaginea morții în Legea mozaică

Pentru că am amintit de *Șeolul* legii mozaice, voi încerca să explic ce era „Șeoul”.

Șeolul este locașul morților, în concepția religiei iudaice; este un „spațiu subteran, cufundat în întuneric, în care morții locuiesc ca umbre eterne; ceva asemănător Hades-ului grecesc”.¹⁴ În Cartea Iov (10, 22) este conceput ca „țara de întuneric și neorânduială unde lumina e totuna cu

¹⁰ Emilian Vasilescu, Op.cit.,p.252

¹¹ Ibidem, p.128.

¹² Ibidem, p.286.

¹³ Emilian Vasilescu, Op.cit., p.286.

¹⁴ Biblia sau Sfânta Scriptură, Ediție Jubiliară a Sf. Sinod, Editura IBM al BOR, București, 2001, Versiune diortosită după Septuaginta. redactată și adnotată de Bartolomeu Valeriu Anania, Arhiepiscopul Clujului, p.67

bezna". Profetul Isaia consideră **Șeolul** ca un fel iad, unde arde un fel de „foc mistuitor”, „Jarul cel de veci”, în meleagurile „cele mai de jos ale adâncului”(Isaia 14, 15). După Cartea Iov (3, 19), în șeol se duc, după moarte, laolaltă, sufletele, fără alege: împărații și dregătorii lor, cei nelegiuiți și cei în lanțuri, „mic și mare acolo sunt tot una”. Totuși, pentru cei dreپți se află și un loc de pace și odihnă: „El intră în pace în groapă. Cel care umblă pe calea cea dreaptă se odihnește în sălașurile sale”, dar „cei fără de lege n-au pace, zice Domnul” (Isaia 57, 2 și 21). Răsplata celor dreپți va fi că ei se vor bucura de vederea lui Dumnezeu: „Și afară din trupul meu voi vedea pe Dumnezeu. Pe El îl voi vedea și ochii mei Îl vor privi, nu ai altuia” (Iov 9, 26-27). Păcatele personale „pot fi iertate prin pocăință, mai ales la sărbătoarea Yom-Kypur și în ceasul morții. Pocăința va fi însoțită de mărturisirea păcatelor și de fapte de milostenie”.¹⁵ Va exista o Judecată de Apoi și o înviere universală: „Împăratul lumii, pe noi cei care murim pentru legile Lui, iarăși ne va învia cu înviere de viața veșnică” (II Macabei 7, 9). Oricum, cei din Șeol își duc existența „într-o stare de profundă tristețe, indiferent de faptele bune sau rele săvârșite în timpul vieții”.¹⁶ Din acest loc trist, sufletele așteaptă să fie scoase din mila lui Dumnezeu, unele la viața veșnică, iar altele la osânda veșnică (Daniel 12, 2). Până atunci sufletele sunt nefericite din cauza îndepărtării de Dumnezeu, lumea celor vii lăudându-L neîncetat (Psalmul 148).

Cauza morții la evrei era considerată drept o pedeapsă a păcatului (Facere 2, 17; 3, 3) și era precedată de o serie întreagă de suferințe fizice ca: febra (Deuteronom 28, 22), molima (Levitic 26, 25), ciuma (Ieșirea 9, 9; II Samuel 24, 13), surzenia (Levitic 19, 14).

Credința că supraviețuirea sufletului după moartea trupului sub forma unei umbre aflată într-o stare de semiconștiență din Șeol (Iov 26, 5-6; Isaia 14, 9-10) a impus o grijă deosebită din partea celor vii pentru cei morți. Abandonarea unui cadavru păsărilor de pradă sau fiarelor însemna a-l da blestemului pentru veșnicie (Ieremia 16, 4; 22,19) pe cel decedat. Grija față de cel răposat începea odată cu ieșirea sufletului, când rudele și prietenii îi închideau ochii și gura (Facere 46, 4), deoarece asemănau moartea cu un somn. Apoi îi dădeau ultima sărutare (Facere 50, 1). Deși nu avem informații precise, „se presupune că răposatul era spălat, uns cu aromate și înfășurat în giulgiu”¹⁷(II Cronici 16, 14; Samuel 28, 14). Războinicii căzuți la datorie erau îmbrăcați în armuri, cu sabia și scutul sub cap (Iezechiel 32, 27). Îmbălsămarea nu se obișnuia la israeliți. Cazurile lui Iacob și Iosif au fost o excepție (Facerea 50, 2-3, 26). Nu se știe cât timp trecea de la deces până la înmormântare. Scrierile Deuteronomului precizează că în aceeași zi; însă se referă la corpurile celor condamnați, care trebuiau îngropate înainte de căderea nopții (cap.21, 22-23). Oricum de la deces și până la înmormântare era un timp scurt, ca de altfel peste tot în Orient, unde morții, în general, se îngropau în aceeași zi „datorită climei”¹⁸. Incinerarea nu se practica printre israeliți decât numai pentru călcătorii de lege, pentru cei dați blestemului (Facerea 32, 28; Iov 20, 26) și pentru dușmani (Amos 2, 1). Neînhumarea trupului era o mare batjocură pentru cel decedat (UI Regi 16, 4; IV Regi 9, 10).

Mormântul (Keber) numit și „casa veșniciei” (Bajit olam) era săpat în stâncă în forma unei camere sau se foloseau grotle naturale și era pregătit în afara cetății, excepție făcând numai profeții și regii care se îngropau în cetate. Mortul era așezat pe o bancă ce se afla în interiorul peșterii, de-a lungul pereților acesteia. La mormânt, care se acoperea cu o piatră, veneau timp de șapte zile bocitoarele.¹⁹ În mormânt se așezau, alături de trup diferite obiecte pe care decedatul le-

¹⁵ Pr. Prof. Dr. Ene Braniște și Prof. Ecaterina Braniște, Op.cit, p.491

¹⁶ Conf. Dr. Pr. Petre Semen, Arheologie biblică în actualitate, Trinitas, Editura Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, Iași, 1997, p.104

¹⁷ Conf. Dr. Pr. Prof. Petre Semen, Op.cit., p. 104

¹⁸ Pr.Prof.Dr.Dumitru Abrudan și Pr.Prof.Dr. Emilian Cornișescu, Op.cit., p.128.

¹⁹ Ibidem. p. 129

a folosit în viața sa (Iezechiel 32, 27). Mormântul „era vopsit în alb, ca să fie văzut de departe și să nu necurățească pe cei ce se atingeau de el”²⁰, căci timp de șapte zile atingerea de cadavru și de mormânt necurăța pe om (Numeri 19, 16). Pe mormânt obișnuia să se ridice un monument funerar (Mațebet) cu inscripții, iar mai târziu un mausoleu (II Regi 18, 18; Isaia 14, 19).

Bogații aveau mormintele amenajate în grădini, fiind săpate în stâncă, iar cei săraci și străinii se îngropau în cimitire comune, direct în pământ. Spre exemplu, la Ierusalim în valea Kedron era o groapă comună, numită „Mormântul fiilor poporului”²¹ în care erau aruncați străinii și condamnații (II Regi 23, 6). Ca și astăzi, mormântul era o proprietate a familiei (Iosua 24, 30, 32; I Samuel 25, 1; Facerea 23, 2-10; 49, 29-32).

La vestea morții, rudele și prietenii, în semn de durere pentru cel răposat, își sfășiau hainele (Facerea 37, 34; Iov 1, 20), cădeau cu fața la pământ (Iosua 7,6; I Samuel 4,12; Neemia 9, 1) și posteau (II Samuel 1,12; 3, 35; 12, 20-21). Prietenii sau vecinii aduceau la casa părinților celui răposat pâinea durerii și cupa (paharul) mângâierii (Ieremia 16, 7; Iezechiel 24, 17; Osea 9, 4) (este ceea ce numim noi pomană și avea loc spre seară) deoarece, prin atingerea de cel mort, așa cum am mai spus, aceștia deveneau necurați și nu mai puteau să-și pregătească singuri hrana, până nu se supuneau ritualului de curățire (Numeri 19, 17-20). Ca o expresie a durerii se compuneau cântece funebre (Ieremia 9, 16-21; Amos 5, 1-2 etc.) sau se tocmeau bocitoare de profesie, despre care am mai amintit.

Iată ideea despre moarte la evrei, iată și obiceiurile de înmormântare ale acestora, care au fost considerați de Dumnezeu, până la venirea Fiului Său pe pământ, „poporul ales al Său”!

4. Imaginea morții în Noul Testament

Prin doctrina creștină, moartea a intrat în lume prin păcat, deoarece prin păcat s-a născut moartea (Iacov 1, 15) și numai Dumnezeu putea să ierte păcatul.

Despre ridicarea omului din păcat a profețit prorocul Isaia astfel: „Moartea a biruit și om a-nghițit,/ Dar iarăși a luat Dumnezeu toată lacrima/ de pe toată fața” (Isaia 25, 8).

Odată cu venirea Sa, Hristos a adus Legea cea Nouă, Legea iubirii, El desființând moartea sufletească prin însăși jertfa Sa de pe cruce.

În Evanghelia Sa, Hristos anunță că la a doua venire a Sa, oamenii buni vor fi despărțiți de cei răi, așa cum păstorul desparte oile de capre sau cum secerătorii aleg grâul de neghină.

Hristos a relatat zece parabole, dintre care câteva sunt privitoare la Judecata de Apoi și la a doua venire a Domnului: *Pilda neghinei*, *Pilda năvodului*, *Pilda celor zece fecioare*, *Pilda nunții fiului de împărat*. De fapt, aproape toate predicile lui Hristos, cu excepția câtorva, sunt privitoare la a doua venire a Sa, la răsplata omului după moarte și la muștrarea celor păcătoși.

Referitor la a doua venire a Domnului, *Pilda celor zece fecioare* este cea mai semnificativă. Semnificația pildei este următoarea: Cele cinci fecioare înțelepte reprezintă lumea creștină care L-a iubit pe Hristos și a îndeplinit poruncile Sale. Fecioarele fără de minte, neînțelepte - care în unele versiuni biblice sunt numite „nebune” - reprezintă oamenii necredincioși, care toată viața lor și-au petrecut-o în păcate. Candelile sunt sufletele oamenilor, iar untdelemnul reprezintă faptele bune.

Pilda celor zece fecioare este singura relatare biblică pe care o putem asemăna cu nunta mortului din tradiția populară, pentru că „în nunta mortului, fetele necăsătorite sunt întotdeauna măritate cu Hristos, fiul lui Dumnezeu.”²² „Fecioara sanctificată este soața nuntită a lui Hristos, în unire eternă cu El. Căsătoria perfectă pe pământ anticipează ceea ce va continua să fie ea în ceruri

²⁰ Ibidem. p. 129

²¹ Conf.Dr.Petre Semen, Op.cit., p.105.

²² Gail Kligman, *Nunta mortului. Ritual, poetică și cultură populară în Transilvania*, Editura Polirom, Iași, 1998, p.166.

după moarte."²³ „Nunta mortului reprezintă « căsătoria perfectă» a mortului pe pământ, în anticiparea unei «vieți» împlinite și în pace după moarte - atât pentru morți, cât și pentru cei vii.”²⁴

Așadar, fecioarele din pilda biblică, pentru că au murit nenuntite, Mirele lor va fi Hristos. De ce nu au fost primite toate zece la nuntă?! Pentru că zadarnică a fost fecioria celor neînțelepte, dacă le-au lipsit faptelor bune.

Cum se înmormântau decedații în vremea lui Hristos, descoperim în Noul Testament, în episodul în care Lazăr este înviat de Domnul și iese din mormânt înfășurat în giulgiu. Giulgiul era îmbibat cu arome. Așa este înmormântat și Iisus Hristos.

Creștinii din primele veacuri primeau moartea cu mare bucurie, moartea trupului reprezentând întâlnirea sufletului lor cu Hristos.

Cuvântul „moarte” după dumnezeiasca Scriptură și în limbajul nostru creștinesc, înseamnă: ieșire din temniță (Psalm 141,7), eliberarea sufletului de legăturile trupului (Filipeni 1, 20-23), despărțirea sufletului de trup, de cortul pământesc sau de casa stricăcioasă și transportarea în lumea cerească în casă nefăcută de mâini omenești (Matei 10, 28; 2 Timotei 2,6; 2 Corinteni 5,1); repauzare (3 Regi 2,10; Faptele Apostolilor 2, 29), adormire în Domnul (Deuteronom 34,5; Daniel 12,2; Matei 9,23; Ioan 11, 11-13; Fapte 7, 60; 13, 36; I Corinteni 15,51; 2 Timotei 4,8; 2 Petru 3,4) etc.

5. Moartea în concepția populară tradițională

În cultura populară, moartea este „despărțirea definitivă a defunctului de familie și de o colectivitate mai largă, structurată pe criterii de rudenie, vecinătate și generație”.²⁵ Prin moarte, înțelegem trecerea din lumea albă în lumea de dincolo, o lume reprezentată printr-un model imaginar, „o repatriere a sufletului în lumea strămoșilor”.²⁶

Conform Ernest Bernea, moartea are două trăsături: 1. este spirit, duh, fără materie, activă și are o putere „greu de îngrădit”, pentru că nu poate fi stăpânită, ea strecurându-se ca și îngerii pretutindeni; 2. apare ca un „fenomen contagios”, „contaminând tot ce atinge”²⁷: aer, apă etc.

Moartea nu este naturală, ci nefirească. Ea nu provine din fire, ci merge împotriva firii. Întreaga natură strigă cu groază: eu nu cunosc moartea, eu nu doresc moartea, mi-e frică de moarte, eu lupt împotriva morții!

Moartea este reprezentată sub două forme (chipuri): ca pasăre („moartea înaripată”) și ca om (moartea călare secerând).

În popor, **moartea are chipul unei păsări misterioase**, feroce, răpitoare, de zi, care face parte alături de vulturi, acvile, ulii și șoimi din ordinul Falconiformes, numită **Gaia**, care a devenit „prototipul zeiței morții în ipostază de pasăre”²⁸, ea primind, în trecut, numele de *Pasărea turcului*²⁹, deoarece turcii îi descopereau pe români cu ajutorul acestei păsări care se rotea deasupra oamenilor, adică a românilor. O povestitoare a lui Ernest Bernea afirmă că moartea are chipul unei păsări negre, cu gâtul și picioare lungi. Ea spune că fiului ei i s-a arătat moartea sub forma unei păsări negre, „cu gâtul, picioare lungi și negre, cu un gușoi mare și urla ca un automobil”³⁰. După această arătare, fiul bătrânei moare.

²³ W. Warner, 1959, 370, *The Living and the dead: A study of the Symbolic Life of Americans*, New Haven, Conn: Yale University Press, apud Gail Kligman, Op.cit., p.166.

²⁴ Gail Kligman, Op.cit., p.166.

²⁵ Mihai Pop și Pavel Ruxăndoiu, *Folclor literar românesc*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1978, p.202

²⁶ Nicolae Panea, *Gramatica funerarului*, Editura Scrisul Românesc, Craiova, 2003, p.96

²⁷ Ibidem, p.96

²⁸*Sunt idei preluate din I. Ghinoiu, *Cărările sufletului*, Editura Etnologică, București, 2004, p.16.

²⁹Ibidem, p.16.

³⁰ Ernest Bernea, Op.cit, p.20

Moartea cu chip de om este o altă ipostază a morții. Astfel, ea este prezentată sub forma a trei însușiri: rea, bună sau naivă și are mai multe denumiri: Crăiasă, Zâna Bătrână, Maica Precista, Maica Irodia sau, pur și simplu, Moarte. Locul morții este luat uneori de îngerul Mihail sau îngerul Morții. De multe ori moartea este înșelătoare, amăgitoare și vicleană, dându-le acelor pe care-i întâlnește să bea din apa morții, din paharul purtat de ea: „- Ce ai, moarte, în pahar? / Vinișor de șapte ani. / -Dă-mi și mie ca să gust! / Din pahar cân` o gustat / De trei ori o sughițat / Și pe loc o răposat.”³¹

În cântecul funerar nu apare deloc imaginea morții din iconografia creștină: un schelet cu o coasă-n mână sau pe umăr, ci ea este reprezentată cu paharul morții, venind cu „animalul psihopomp”³², ca să ia mortul în lumea de dincolo, iar la poarta împărăției sale, în poarta Raiului se află „instrumentul de scris suflete”³³.

La Elena Niculiță-Voronca, locul morții este luat de Sfântul Arhanghel Mihail. Acesta, la porunca lui Dumnezeu, ia sufletul mamei sărace și care mai are și copii mici. De multe ori, îngerul Mihail refuză, fiindu-i milă de copii și este pedepsit de Dumnezeu să stea pe pământ câțiva ani, timp în care Dumnezeu a trimis un alt înger să ia sufletul mamei respective, copiii ajungând, din grija Domnului, mari boieri.³⁴

Protestanții secolului al XVI-lea din opera lui Philippe Aries văd moartea cu „un chip mai blând decât amărâta viață a noastră.”³⁵

Moartea, la I. Creangă este naivă și neputincioasă, fiind păcălită, de multe ori, de bunul și milostivul soldat rus, Ivan. * Ea se vaită, în multe rânduri „ca o muiere”, chinându-se să execute ordinele lui Ivan, care-și bate joc de ea, punând-o să roadă la copaci, în loc să ia sufletele unor oameni, printre care se afla și el. Înșelată de Ivan este închisă în racla de veci a acestuia și aruncată într-o apă mare, fiind salvată de Dumnezeu.

Semne ce prevestesc moartea

Înainte să moară, omul primește un avertisment, numit în popor „semne prevestitoare la rău”.³⁶ Acestea sunt numeroase: pocnirea unor obiecte din casă: masă, scaun, pat, perete, icoană, ușă etc; spargerea unor obiecte din casă, fără să fie atinse; căderea neașteptată a icoanelor sau a oglinzilor din cui și spargerea acestora; deschiderea ușilor fără să intre cineva sau să o deschidă cineva; dezlipirea tencuielii de pe pereți; cântatul cocoșesc al găinilor; răgetul vitelor la un timp nepotrivit; urlatul câinilor cu botul în jos, scurmând pământul cu labele, visurile cu gropi, apă tulbure, lumânări stinse, oameni îmbrăcați în haine negre, căderea dinților și sângerarea gingiilor, curgerea sângelui pe nas (moare o rudă); cântatul cucuvelei, bufniței, mai ales ziua pe casă, pe poartă, pe cumpăna fântânii, pe șură, grajd sau în pomul din curte. Toate aceste semne³⁷ prevestesc moartea în tradiția populară.

Conform tradiției populare, după aceste semne, persoana destinată morții se-mbolnăvea, iar femeile satului chemau „doftoroaiele satului”, descântătoare, fermecătoare, să-i descânte. Dacă nici așa nu se vindeca, chemau preotul să-l spovedească și să-l împărtășească, apoi i se făcea

³¹ H.I.Ciubotariu, *Marea trecere. Repere etnologice în ceremonialul funebru din Moldova*, Editura Grai și Suflet – Cultura Națională, București, 1999, p.259,154, Philippe Ariés, Op.cit., p.11.

³² I.Ghinoiu, Op.cit., p.11.

³³ Ibidem, p.161.

³⁴ Elena Niculiță-Voronca, *Datinile și credințele poporului român adunate și așezate în ordine mitologică*, vol.I, Cernăuți, 1903, p.621-625.

³⁵ Philippe Ariés, Op.cit., p.11.

* La ruși, soldații erau considerați sfinți.

³⁶ Simion Florea Marian, *Înmormântarea la români. Studiu etnografic*, Editura Academiei Române, 1892, p. 26

³⁷ Ibidem, p.27

Sfântul Maslu și dezlegările pentru ușurarea sufletului, o iertau (pe acea persoană) și-și cereau iertare de la ea.

Astăzi, oamenii nu mai cheamă „doftoroaiele satului”, ci-l duc pe bolnav la spital. Dacă medicul îi spune că nu mai are „zile multe” și dacă aceia din casă vor, cheamă preotul să-l spovedească și să-l împărtășească pe bolnav.

Se spune că acela care este certat cu cineva, nu moare până când acea persoană cu care e certat bolnavul nu vine să-i ceară iertare și să-l ierte.

Solii morții sunt, la rândul lor, socotiți semne prevestitoare morții, căci Moartea nu vine neanunțată.

Acești³⁸ soli pot fi: animale domestice: câinele, boul, calul; boul anunță moartea unui membru din familie, atunci când nu trage un jug, iar calul când nu trage la ham; animale sălbatice: ursul și lupul anunță venirea morții, la urlători unde se strâng în grup (haită); păsările de curte: găina, păsările de noapte, prădătoare: bufnița, cucuveaua; păsările migratoare: cucul; reptilele: șarpele anunță moartea când ticăie ziua pe pragul casei.

De fapt, moartea în tradiția populară și în creștinism are o înfățișare de basm, pentru că nu există moarte ca persoană, ca pasăre sau ca orice altceva. Ea a fost doar personificată în popor, din cele mai vechi timpuri căci, prin moarte, se înțeleg doar două lucruri: 1. moartea fizică, adică despărțirea sufletului de trup și încetarea în trup a funcțiilor vitale; 2. moartea duhovnicească, moartea* sufletului datorită păcatelor. Moartea duhovnicească poate începe încă din viața omului care trăiește în păcat.

6. Omul în fata morții

Nu întâlnim întotdeauna și pretutindeni aceeași frică de moarte și nici același eroism în fata morții.

Foarte greu este suportată moartea de acel om care vede că numai el moare și toată lumea rămâne-n viață. Teama de moarte se accentuează și mai mult când prietenii plâng în jurul lui. Atunci frica de moarte este amestecată cu rușinea.

Iar cea mai mică frică de moarte este întâlnită în marile războaie, când omul sare la moarte peste trupurile moarte ale tovarășilor săi. Și cei mai mulți eroi se află în marile războaie, unde se moare în mulțime.

Cât de misterioasă e moartea pentru muribunzi, a observat medicul psihiatru Kübler - Ross. Evoluția spre moarte a muribundului a fost împărțită de acesta în mai multe faze:

- Negarea, refuzul, inacceptarea ideii propriului sfârșit;
- Revolta, mânia, furia;
- Târguiala, în speranța că se mai poate face ceva;
- Depresia, pierderea speranței;
- Acceptarea ideii de moarte.³⁹

Omul aflat în pragul morții dă dovadă de o „dragoste pătimasă pentru viață”⁴⁰. „Se agață” cu ambele mâini de ea, cu toată ființa sa, strigând disperat dinăuntrul inimii sale: „Eu nu vreau să mor! ”.

³⁸Ion Ghinoiu, Op.cit, p.151

* Sufletul nu moare; este veșnic, dar, datorită păcatelor va fi veșnic chinuit în iad. La această moarte m-am referit.

³⁹ I.Ghinoiu, *Lumea de aici...*, Op.cit., p.210.

⁴⁰Philippe Ariés, Op.cit., vol.I, p.173.

Spune Philippe Aries că „moartea amară este aceea apăsată de păcat și nu moartea fizică a păcătosului”.⁴¹

Nici Ahile nu se temea de moarte, dar umbra sa cârtea în Infern: „Mai bine-aș vrea să fiu argat la țară / la un sărac cu prea puțină stare / decât în iad să fiu mai mare” (Odiseea, XI, 654 -656)⁴². În Epoca Medievală, muribundul, după ce a fost spovedit și împărțășit, după ce și-a luat rămas bun de la toți, își încredințează sufletul Domnului rostind ultima sa rugăciune, din această viață: „Doamne, mă căiesc pentru păcatele mele, cele mari și cele mici, pe care le-am săvârșit din ziua nașterii mele și până azi când iată-mă căzut.”⁴³

La-nceputul Epocii Moderne, întâlnim un om care nu a mai fi fost întâlnit până acum: el nu vrea să moară, iar bogățiile să-i rămână-n această lume, vrea să le ia cu el, chiar dacă Biserica-l avertizează că, de nu va renunța la această idee, va ajunge-n iad.⁴⁴ Pentru omul medieval, avariția era o pasiune devastatoare, iar ideea că după moarte, nu va putea să-și ia avuțiile cu el, îl chinuia îngrozitor. Moartea, între secolele XVII-XVIII, este „o dulceață narcotică și o minunată împăcare”⁴⁵.

7. Sufletul după moarte

În tradiția populară, sufletul după moarte stă trei zile pe lângă trup (înainte de înmormântare) și vede pe cei care-l plâng. Alte idei populare susțin că sufletul vizitează în cele trei zile, luându-și rămas bun de la toate locurile pe unde-a trecut în viață. După ce se întoarce din călătorie se așază în oala mortului, până când aceasta va fi spartă de pragul ușii, când mortul se scoate din casă. Timp de 40 de zile stă printre cei vii și se adăpostește la streșina casei unde a locuit în viață, mâncând din colacul pus special de ai casei și bând din paharul cu apă.

După parastasul de 40 de zile mortul pleacă pe calea apelor împreună cu tot ce i s-a dat de pomană. În calea sa, până a ajunge-n Rai, sufletul întâlnește diferite reprezentări mitice zoomorfe, fitomorfe și antropomorfe ce-i vor arăta calea cea bună: lupul și vulpea care-l însoțesc și-i îndrumă sufletul; vidra cunoaște calea apelor, care-l ajută și ea; cocoșul, prin cântecul său, îl îndrumă de asemenea; mărul, părul înflorit, răchita înflorită sunt repere de orientare; Dumnezeu și Maica Sfântă îi arată și ei calea cea bună.⁴⁶

În cele trei zile, până la înmormântare, sufletul mortului este învățat, prin cântece de înmormântare, cum să procedeze cu acela pe care-l va întâlni.

Sufletul pleacă la rai dus de: un cal mohorât însoțit sau nu de Hristos, un cerb, pe coarnele lui, porumbei, Hristos pe un cal frumos, Iorgovan, călare pe un cal.

În drumul său întâlnește diferiți „vameși”, binevoitori la poduri sau răscruci ale drumurilor, ce primesc „vama” și-l orientează pe calea cea bună. Acești vameși sunt: trei uncheși bătrâni, trei neveste tinere și un copil de crai.

La vama mare, la intrarea-n Rai, apare Moartea care pune viii în stânga și morții în dreapta, ducându-i pe morți „în mijloc de Rai / C-acolo-i de trai”.⁴⁷

Conform tradiției populare, totul este simplu, căci toți morții merg în Rai.

Conform tradiției creștine, după ce sufletul iese din trup, până când trupul este înmormântat, acesta stă la capul lui și-apoi, călăuzit de îngerul păzitor, își ia zborul. În drumul său

⁴¹ Ibidem, vol.Lp.24

⁴² Ibidem, p.25

⁴³ Ibidem, p.30

⁴⁴ Ibidem, vol.II. p.180

⁴⁵ Ibidem, vol.II, p. 161

⁴⁶ I. Ghinoiu, Cărările..., Op.cit, p.152

⁴⁷ Ibidem, p. 181

întâlnește 24 de vămi păzite (nu de vameși buni, ca-n tradiția populară), ci de diavoli care agravează fiecare faptă rea a omului. Dacă a avut și fapte bune, cu faptele bune îngerul „plătește vameșilor răi” și trec mai departe. În caz contrar, sufletul este oprit și aruncat în iad. Denumirile celor 24 de vămi sunt denumirile păcatelor: minciuna, invidia, lăcomia, ura, uciderea etc. Dreptii sunt scutiți de trecerea prin vămi.

O altă cale: După ce sufletul s-a înălțat de pe pământ, însoțit de îngerul păzitor, este dus în fața Dreptului Judecător și apoi stă șase zile-n Rai, unde vizitează toate lăcașurile lui Dumnezeu. Apoi este dus din nou la Hristos, când pe pământ i se face mortului parastas de nouă zile, ca Hristos să se milostivească de acel suflet. Este dus apoi până la 40 de zile în iad și-apoi din nou la Dreptul Judecător. Atunci rudele-i fac parastas de 40 de zile și praznic. Acum urmează Judecata particulară și sufletul este dus în rai sau în iad. Dacă cei din familie îl pomenesc la Biserică și el nu a avut fapte grele, poate fi scos din iad.

Catolicii au admis ideea - negată de ortodocși și protestanți - că sufletul este dus mai întâi într-un loc numit Purgatoriu, unde este curățit de păcate printr-un foc purificator și-apoi este dus în rai.

8. Ceremonialul funebru

În cele trei zile cât mortul stă în casă sunt cântate vreo 486 de versuri, grupate după următoarele titluri:

- *Cântecul Zorilor*, se cântă înaintea casei, până să răsară soarele de trei femei care stau cu fața la răsărit și au în mână lumânări. În aceste versuri, Zorile sunt rugate să își grăbească apariția pentru a-l întoarce pe defunct de pe drumul pe care a pornit, la „lumea luminată”. Dar Zorile nu-l pot întoarce pe defunct la „lumea luminată”, pentru că ursita e mai puternică decât ele.⁴⁸ *Cântecul de despărțire* este închinat despărțirii de familie și marchează momentul morții. *Cântecul mare* este „nucleul ceremonialului mitic” și este segmentat în trepte ce aparțin mării treceri:
- *alegerea drumului* - calea spre țara fără dor și fără milă, iar alegerea drumului este cea mai importantă pentru marea călătorie. Treapta a doua este *întâlnirea cu animalele ajutoare*. Treapta a treia prezintă primul contact cu *lumea celor morți* și *vămile* ce se plătesc pentru a intra în ea. Ultima etapă este cea a integrării defunctului în neamul celor morți.

Această parte prezintă actele ceremoniale ce se fac după înmormântare, despre acele ofrande: colaci, lumânări, date mortului de pomană la 40 de zile de la înmormântare, care în Oltenia sunt trimise pe o apă curgătoare spre „lumea de dincolo”.

- *Cântecul bradului* este imaginea morții ca nuntă.
- *Zorile din casă* se cântă la capul mortului, după ce femeile au cântat Zorile de afară; *Fir de trandafir* - se cântă lângă masa pe care este așezat mortul; apoi se mai cântă *La lumânări*, *La lemn*, *La cruce*, apoi bocete etc.⁴⁹

După ce omul moare, se scaldă, se bărbierește (dacă e bărbat) și se-mbracă cu haine noi. Apa mortului (în popor) are diferite proprietăți: e purificatoare, se pot face farmece cu ea sau se aruncă la un loc curat (considerat 40 de zile mormânt simbolic). Acel loc se tămâiază 40 de zile ca mormântul de la cimitir.⁵⁰ Apoi mortul se pune în sicriul ce a fost înveșmântat cu diferite pânze. Sub cap i se pune o pernă cu fân și flori uscate. În sicriu, lângă mort, se pune o traistă cu: săpun, pieptene, ac și ață, apoi bastonul pe care l-a folosit în viață și inel în deget.

⁴⁸ Mihai Pop și Pavel Ruxăndoiu, *Folclor literar românesc*, Ediția a II-a, E.D.P., București, 1978, p.208.

⁴⁹ I. Ghinoiu, *Op.cit.*, p. 153

⁵⁰ Ibidem, p. 153.

După ce este dus la biserică și-apoi înmormântat, urmează ospățul funerar.

La 9 zile și la 3 săptămâni se fac parastase, iar la 40 de zile se face praznic. Se mai fac parastase: la 3 luni, la 6 luni, la 9 luni și la un an, când se face din nou praznic. Apoi se fac parastase în fiecare an, până la 7 ani, când se face praznic.

Participarea satului la înmormântare este un act care privește „lepădarea de moarte și reintegrarea supraviețuitorilor în colectivitate.

Conform unor idei, sufletului trebuie să i se dea de pomană pentru că, altfel se poate răzbuna, întorcându-se printre cei de-acasă, cu chip de strigoi.

În tradiția bisericească, rolul parastasului și al rugăciunilor din Biserică, pe lângă praznicele oficiate în familie, este de a-l ajuta pe acel suflet să treacă vămile văzduhului și să fie iertat de Hristos.

9. Concluzie

Dumnezeu nu a creat moartea (Pilde 1, 8), ci moartea «a intrat» în lume: „printr-un om a venit moartea" (I Corinteni 15, 21). Dar moartea atinge numai elementul corporal, nu imaginea divină a omului, care este sufletul.

Dumnezeu însuși a îngăduit ca omul să moară, pentru ca răutatea să nu fie fără de moarte. Așadar, moartea e benefică omului, mai ales pentru sfinți și drepti, deoarece prin moarte, omul este îndepărtat de la toate răutățile de pe pământ. Chiar și pentru păcătoși este benefică, pentru că nu mai pot săvârși alte păcate.

Conform tradiției populare, moartea e foarte folositoare omului. Dacă plătește vameșii, aceștia îl ajută să nu se rătăcească și, împreună cu animalele călăuze, va ajunge cu siguranță în rai, astfel eliberându-se de toate durerile fizice pe care le-a avut în viața de pe pământ.

În Sfânta Tradiție a Bisericii Ortodoxe Române sufletul nu este dus de animalele călăuze, ci de Îngerul păzitor, din mâna caruia Hristos va primi sufletul, pe care i l-a încredințat la Sfântul Botez.

BIBLIOGRAPHY

1. Fechner, G.Th. (1911). Viața după Moarte. București: Editura Tip. Unirea.
2. Abrudan, Pr. Prof. Dr. Dumitru, Cornițescu, Pr. Prof. Dr. Emilian. (2002). Arheologia biblică pentru Facultățile de Teologie. Sibiu: Editura Institutul Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române.
3. Aries, Philippe. (1996). Omul în fața morții, vol. I, II. București: Editura Meridiane.
4. Bernea, Ernest. (1998). Moartea și înmormântarea în Gorjul de nord. București: Editura Cartea Românească.
5. *** (2001). Biblia sau Sfânta Scriptură, Versiune diortosită după Septuaginta, redactată și adnotată de Bartolomeu Valeriu Anania, Arhiepiscopul Clujului. București: Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române.
6. Braniște, Pr. Prof. Dr. Ene, Braniște, Prof. Ecaterina. (2001). Dicționar enciclopedic de cunoștințe religioase. Caransebeș: Editura Diacezană.
7. Ciubotaru, H.I. (1999). Marea trecere. Repere etnologice în ceremonialul funebru din Moldova. București: Editura Grai și Suflet - Cultura Națională.
8. *** (1996). Dicționarul Explicativ al Limbii Române, Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan”, Ediția a II-a. București: Editura Univers Enciclopedic Vasilescu, Fechner, G.Th. (1911). Viața după Moarte. București: Editura Tip. Unirea.
9. Ghinoiu, Ion. (1999). Lumea de aici, lumea de dincolo. București: Editura Fundației Culturale Române.
10. Ghinoiu, Ion. (2004). Cărările sufletului. București: Editura Etnologică.
11. Haeckel, Ernst. (1924). Nemurirea sufletului. București: Imprimeria Fundației Culturale „Principele Carol”.
12. Kligman, Gail. (1998). Nunta mortului. Ritual, poetică și cultură populară în Transilvania. Iași: Editura Polirom.
13. Marian, Simion Florea. (1995). În mormântarea la români. Studiu etnografic. București: Editura „Grai și Suflet – Cultura Națională”.
14. Niculiță - Voronca, Elena. (1903). Datinele și credințele poporului român adunate și așezate în ordine mitologică, vol.I., Cernăuți: Tipografia Isidor Wiegler.
15. Panea, Nicolae. (2003). Gramatica funerarului. Craiova: Editura Scrisul Românesc.
16. Pop, Mihai, Ruxăndoiu, Pavel. (1978). Folclor literar românesc. București: Editura Didactică și Pedagogică.
17. Sanie, Silviu. (1995). Din istoria culturii și religiei geto-dacice. Iași: Editura Universității „Al. I. Cuza”.
18. Semen, Conf. Dr. Pr. Petre. (1997). Arheologia biblică în actualitate. Iași: Editura Mitropoliei Moldovei și Bucovinei.
19. Vasilescu, Emilian. (1982). Istoria religiilor. București: Editura IBM al BOR.